

Petru BUTUC
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

MOTIVAȚIA NORMELOR LITERARE LA NIVEL SINTACTIC

The literary rules motivation on the syntactic level

Abstract: The researcher's interest for the literary norms on the syntactic level is ascending, this domain becoming more topical. From the theoretical point of view, the literary norms are easily assimilated, but, from applicational point of view, there come out only schematic results. The literary norms in syntax, comparing to norms of the other linguistic levels, do not result as a system of strict mathematical rules, but just as a knowledge system of the speaker, considering the spoken language in writing. Therefore, the level of knowledge of the literary syntactic rules come out of the ability to build communicative units according to the structural, grammatical and semantic convention of the language, all of these being a result of logical motivations. These are the aspects raised in the current article.

Key words: syntactic norm, expression meanings, literary norm, variability, logical and semantic motivation.

Rezumat: Normele literare la nivel sintactic, în raport cu normele celorlalte compartimente, nu constituie un sistem de reguli stricte și rigide, ci doar un cod de cunoștințe și competențe, privind limba sub aspect comunicativ. De aceea, indiciul posesiei normelor sintactice literare constă în capacitatea de a construi unități comunicativ-informative, în conformitate cu spiritul stilistico-sintactic și structural-gramatical al limbii, toate având un temei logico-semantic.

În sintaxă, normele sunt acte ale inteljeciunii vorbitorului, ce depind de nivelul posesiei limbii și de capacitățile de însușire a subtilităților de exprimare. De inteljecia fiecărui vorbitor în parte depinde reușita comunicării lui la nivel sintactic, atât în scris, cât și oral.

Cuvinte-cheie: normă sintactică, mijloace de exprimare, normă literară, variabilitate, factor logico-semantic etc.

În ultimele decenii, interesul față de normele literare la nivel sintactic intră tot mai mult în atenția cercetătorilor, devenind astfel un aspect foarte actual al științei despre limbă. Încercările de a generaliza însă lucrurile din domeniul dat demonstrează faptul că, din punct de vedere teoretic, aproape toate noțiunile pot fi ușor însușite, dar,

din punct de vedere practic, ceea ce este cu referire la analiza și sinteza materialului faptic, mai rămân a fi încă multe doar schematice; acestea fiind o expresie a specificului propriu-zis al sintaxei, ca nivel ce reprezintă limba sub aspect comunicativ.

Legile normelor literare în sintaxă corelează cu toate formele de manifestare funcțională a limbii: cu dialectismele și profesionalismele, cu stilurile ei literare, cu fondul popular al limbii și cu straturile periferice. În sintaxă, multitudinea formelor de exprimare a valorilor comunicativ-informative constituie o particularitate distinctă, eficientă și chiar necesară pentru evoluția și dezvoltarea limbii. Această categorie lingvistică, numită în literatura de specialitate categorie a variabilității formelor structural-gramaticale, în virtutea funcționării ei la nivel sintactic, a devenit un indiciu al bogăției, al flexibilității și al maliabilității semantico-funcționale, ceea ce îi asigură limbii, în permanență, o dezvoltare din interior. Anume în baza multiplelor variante structurale, care, de fapt și de regulă, creează puntea de trecere de la o calitate la alta, trebuie să fie determinate și stabilite normele literare în sintaxă, unde factorul logico-semantic este decisiv în toate situațiile de comunicare, alcătuind condiția-cheie [1].

Totodată, exactitatea alegerii tuturor normelor literare ale compartimentului dat e necesar să fie, pe de o parte, corespunzătoare scopului comunicării, iar, pe de altă parte, să nu depășească diapazonul normativ al sintaxei. Aceasta înseamnă că fiecare regulă, a oricărei unități sintactice, propoziționale și frastice, trebuie să constituie expresia reală a spiritului comunicativ-informativ al limbii, reprezentat prin sintaxă.

Normele literare în sintaxă, în raport cu normele celorlalte niveluri (fonetică, lexicologie și morfologie), „nu alcătuiesc un sistem de reguli stricte, algebrice, ci doar un cod de cunoștințe și competențe ale vorbitorului, privind limba sub aspect comunicativ” [2]. În acest temei, indiciul posedării normelor sintactice literare provine din capacitatea vorbitorului de a construi unități comunicative, în conformitate cu sistemul structural-gramatical și cu spiritul stilistico-sintactic al limbii, toate fiind necesare doar în baza motivațiilor logice și semantice, ceea ce înseamnă că, nu numai în vorbire, dar și în scriere, e necesar să se respecte anumite rigori ale formulărilor lingvistice ale gândurilor.

Fazele comunicării prin limbă sunt parcurse instantaneu de orice vorbitor, care, în orice situație sintactică, selectează cuvintele și construcțiile în context cu situația de vorbire. În acest temei teoretico-aplicativ, normele literare la nivel sintactic sunt concepute și percepute „ca un sistem real de unități, pregătite aprioric în conștientul și subconștientul tuturor vorbitorilor, asigurând, de fapt, o permanență a activității comunicativ-verbale a omului”. În sintaxă „normele literare sunt acte ale inteljecțiunii vorbitorului, ce depind de fiecare vorbitor în parte, de nivelul posedării limbii și de capacitățile de însușire a subtilităților de exprimare prin limbă” [3]. De inteljecția fiecărui vorbitor în parte depinde reușita comunicării lui la nivel sintactic.

În contextul discuțiilor noastre despre specificul neliniar, nematematic al sintaxei, în raport cu normele ei literare, caracteristicile determinate de cercetătorul francez Jozeph Vendryes sunt dintre cele mai persuasive: „Idealul logic al fiecărei limbi ar fi să aibă, la nivel sintactic, doar o singură formă de exprimare pentru fiecare funcție aparte

și numai o singură funcție pentru fiecare formă,” iar „dacă acest ideal ar fi realizabil, limba ar căpăta o configurație identică algebrei”. Faptul însă, că unitățile sintactice, în configurația lor, „sunt lipsite de exactitatea formelor din algebră,” susține în continuare lingvistul, „nu este un neajuns, ba, dimpotrivă, este o putere a limbii, de vreme ce limba vie alcătuiește un sistem dinamic, activ, în care prezentul coexistă cu rămășițele trecutului și cu germenii viitorului” [4].

De atâta și, la elaborarea și stabilirea normelor literare la nivel sintactic, e necesar să se țină cont în permanență de specificul imanent și firesc al sintaxei, în caz contrar, pot fi create unele situații contradictorii ale comunicării orale și scrise, situații prin care ar putea fi denaturat spiritul comunicativ, real al limbii. Nerespectarea particularităților definitorii ale sintaxei poate crea uneori inconsecvențe logice și semantice între norme, altele chiar una și aceeași normă poate comporta un caracter contradictoriu, situație, în care, de cele mai multe ori însă este încercată ordonarea sintagmatică dintre cuvinte în propoziție sau dintre propoziții în frază. Pentru a evita aceste compromisuri, e necesar ca, în toate situațiile sintactice, contextul logico-semantic să alcătuiască motivația de rigoare, contextul să fie reperul de bază, condiția *sine qua non* [5].

O abatere de la norma literară, de la specificul sintagmatic al limbii române, are loc, după părerea noastră, și atunci când nu este corect efectuat acordul dintre subiectul propoziției și predicatul ei, mai bine zis, în situațiile sintactice când subiectul propoziției este un bloc alcătuit din două elemente constituente, în care, în calitate de determinat, apare substantivul colectiv *majoritatea* (*majoritatea elevilor*; *majoritatea studenților*), iar acordul se face cu primul component al îmbinării (cu substantivul *majoritatea*), și nu cu cel de-al doilea, care este purtătorul de facto al sensului informativ de bază. Din această cauză, în ultimii ani, auzim tot mai des formulări sintactice de tipul: *Majoritatea parlamentarilor a votat această lege* sau *Majoritatea orheienilor este încântată de primarul lor*.

În astfel de situații, spiritul sintactic al limbii române ar cere ca predicatul propoziției să se acorde în persoană, număr și gen cu cel de-al doilea component al acestui tip de bloc sintactic al subiectului, cu substantivele la numărul plural (*parlamentarilor*; *orheienilor*), întrucât anume aceste substantive sunt purtătoarele semnificației substanțiale, informative ale subiectului logic. Anume în acest al doilea element se conține informația despre veritabilii agenți ai acțiunii verbului-predicat. Substantivul *majoritatea* doar imprimă o nuanță de sens informativ în paralel cu cel de bază: valoarea semantico-sintactică de colectivitate. Dacă substantivul colectiv (*majoritatea*) ar apărea, de sine stătător, cu funcție de subiect, agentul logic, propriu-zis, al acțiunii verbului-predicat ar necesita să fie anunțat de contextul alineatului sau de cel al textului, în general, în caz contrar, informația devine neclară și incompletă: *Majoritatea a votat această lege*. *Majoritatea este încântată de primarul lor*. Enunțând aceste propoziții, ascultătorul, firește, ar trebui să întrebe cine alcătuiește această majoritate, întrucât vorbitorul nu l-a anunțat despre care majoritate este vorba.

Cu totul altă situație ar fi atunci când formulăm o propoziție în care funcția de subiect o îndeplinește doar cel de-al doilea component (*parlamentarii*, *orheienii*):

Parlamentarii au votat o nouă lege. Orheienii sunt încântați de primarul lor. În atare context sintactic, informația este completă din start și clară numai pe baza acestui conținut informativ al propoziției, nemaiaivând nimeni nevoie de niciun alt context, pentru a i se face o precizare, o clarificare în acest sens.

În astfel de situații de limbă, când se stabilesc acorduri între subiect și predicat, categoric dispunem de raporturi sintactice, întrucât ele se realizează doar la nivel de propoziție, ceea ce, după părerea noastră, cere ca și problema dată să fie tratată doar de pe poziții sintactice, căci numai aplicând criteriul logico-semantic și funcțional, care este primordial la analiza sintactică a părților de propoziție, putem ușor determina că, în respectivele situații de limbă română, este vorba de acordul semantic prin atracție, care intervine atunci „când sensul cuvântului sau al unui grup de cuvinte determină categoria gramaticală a cuvântului următor”. Fenomenul dat se produce atunci „când în funcție de subiect apare un substantiv colectiv, «susținut» de un alt substantiv, la plural,” [6] care anume el impune predicatului categoria numărului: *Majoritatea elevilor au ascultat cu interes prelegerea profesoarei.*

Acordul semantic prin atracție are loc când indicii gramaticali ai verbului-predicat se conformează categoriilor gramaticale ale celui mai apropiat component al subiectului dezvoltat, cum ar fi și în exemplele: *Pomii și viile erau îngălbenite și Viile și pomii erau îngălbeniți.* Atare acord dintre subiect și predicat îl face intuitiv orice bun vorbitor de limbă română, chiar dacă nu are vreo instruire în prealabil privind normele literare în sintaxă.

În textele literar-artistice, îndeosebi cele ce au la bază limba populară, sintagmele cu substantivul colectiv *majoritatea* au fost și rămân a fi mai puțin practicate, locul lor fiind asigurat de unele echivalente structurale, care, de asemenea, dispun de substantive colective. Acestea fiind: *o mulțime de..., o droaie de..., o parte de..., un cârd de... ș.a.* Invocăm doar câteva exemple: *O mulțime de balauri au ieșit din ladă și pe loc au mâncat pe babă cu fată cu tot... (I. Creangă); Cât și văd că dintr-un nour des, ies o mulțime de draci fioroși. (C. Negruzzi); În ușa păzeau o mulțime de dorobanți și ciohodari. (Al. Hâjdău); O droaie de cătane călări... au trecut în vremea copilăriei mele, cu săbiile scoase, prin Humulești, spre mănăstirile de maice, după Nătălița cea frumoasă. (I. Creangă); O parte de stele pribage se iveau unde și unde printre nori. (C. Negruzzi)*

După cum vedem, verbul-predicat se acorda totuși cu substantivul la numărul plural, ceea ce, după părerea noastră, este suficient să ne oblige să fim în prezent mult mai consecvenți la elaborarea normelor literare sintactice, norme care necesită să fie întocmite și în spiritul istoric și clasic al limbii române literare.

În cazul când facem acordul verbului-predicat în persoană, număr și gen cu primul component al sintagmei, cu substantivul colectiv *majoritatea*, putem duce lucrurile în impas, deoarece apar și unele situații care, deși sunt niște excepții, ne contrazic radical regula acordului cu primul component, cu substantivul colectiv *majoritatea*. Bunăoară, considerând a fi corectă formularea *Majoritatea militarilor era prezentă*, cum vom

motiva atunci o altă situație sintactică, prin care s-ar cere o excepție motivată totuși de spiritul sintactic al limbii noastre: *Majoritatea militarilor erau înalți, frumoși*, dar nicidecum nu ni s-ar da limba să zicem: *Majoritatea militarilor era înaltă*. sau *Majoritatea militarilor era frumoasă*.

În sintaxă toate situațiile, chiar și excepțiile, necesită o motivație logică și semantică, o motivație consecventă, provenită dintr-o continuitate istorică a limbii vorbite. În cazul acordului gramatical cu cel de-al doilea component (*Majoritatea militarilor erau înalți, frumoși*), intuiția și spiritul propriu-zis al limbii române ne insuflă ideea acordului numai și numai cu acest al doilea component. Această variantă de normă literară are un temei semantico-sintactic, o motivație logică, deoarece este o expresie a inteljecției fiecărui bun vorbitor de limbă română. Acordul cu substantivul colectiv *majoritatea* ar fi însă o regulă lipsită de consecvență, care ar contrazice, în general, normele literare ale limbii române, la nivel sintactic.

În continuare, susținem că și utilizarea incorectă a prepozițiilor, nu numai în scris, dar și în vorbire, de asemenea generează cazuri de nerespectare a normelor literare la nivel sintactic, întrucât prepozițiile fac parte din categoria instrumentelor gramaticale, care asigură legătura dintre o parte secundară de propoziție și termenul ei regent (dintre determinat și determinant) [7]. Dacă oțitem prepozițiile din sintagme, regentul și subordonatul lor încetează a se mai afla în raport comunicativ, sintactic, rămânând a fi doar două cuvinte cu caracter denominativ al unor noțiuni sau obiecte, iar sintagma din care face parte devine o simplă alăturare de cuvinte: *masă lemn*, în loc de *masă de lemn* sau *cumpăna fântână*, în loc de *cumpăna de la fântână* ș.a.

Din punct de vedere structural-gramatical, prepozițiile sunt unități morfologice, iar din punctul de vedere al funcției și rolului lor în propoziție, ele sunt unități sintactice, deoarece, atât aspectul morfologic al prepozițiilor, cât și cel sintactic se manifestă în cadrul propoziției *idem per idem*, unul prin altul, împreună și nicidecum individual, separat unul de altul. Prepozițiile nu se pot manifesta ca unități morfologice în afara sintaxei, în afara funcționării lor în sintagme și enunț [8]. Individualitatea morfologică a prepozițiilor este asigurată de comportamentul lor la nivel sintactic, cu atât mai mult că toate prepozițiile au capacitatea de a exprima mai multe raporturi, în funcție de cuvântul determinat și de context. De aceea, folosirea corectă a respectivelor instrumente gramaticale, a prepozițiilor, constituie și un indiciu primordial al respectării normelor literare sintactice, care nu admit întrebuintarea abuzivă, bunăoară, a prepoziției „la”, în loc de prepoziția „în”, ca în sintagmele: *lucrează la Italia, la Franța, la Canada...*, în loc de *lucrează în Italia, în Franța, în Canada* ș.a.

Mai mult decât atât, mari abateri de la normele literare sintactice sunt și cazurile când unele unități sintagmatice apar fără prepoziția „de”, atât în sintagme cu atribute cantitative (douăzeci kilograme, în loc de douăzeci de kilograme; douăzeci și patru grade, în loc de douăzeci și patru de grade; o sută lei, în loc de o sută de lei ș.a.), cât și în alte construcții sintactice, cum ar fi: *facultatea pedagogie*, în loc de *facultatea de pedagogie*; *secția planificare*, în loc de *secția de planificare* ș.a. Din respectiva

cauză a nefolosirii prepoziției „de”, în unele piețe comerciale pot fi văzute unele etichete formulate și mai deocheat: *carne vacă*, în loc de *carne de vacă*; *brânză oaie*, în loc de *brânză de oaie* ș.a.

Amploarea intensivă a respectivelor variante își au expresia în acțiunea sintetismului lingvistic în defavoarea analitismului firesc al limbii noastre, fenomen ce provine îndeosebi sub influența limbii ruse, dar și a limbii engleze. Perspectivele înlăturării însă a unor atare devieri de la normele literare sintactice pot fi clare numai dacă s-ar insista pe respectarea strictă a normelor la nivel sintactic, întrucât, în atare situații delicate de sintaxă a limbii române, este importantă, evident, nu opoziția în sine a formelor prepoziționale față de cele neprepoziționale, dar schimbarea corelației dintre destinația semantică a construcțiilor și a mijloacelor de exprimare.

Neutilizarea prepoziției „de”, în atare construcții, reprezintă niște manifestări nemotivate atât din punct de vedere sintactic, cât și semantic. În respectivele raporturi sintagmatice, limba ar trebui să fie direcționată nu întru diferențierea formelor structural-gramaticale, dar în integrarea lor pentru consolidarea motivată a normelor literare, ca expresii firești ale sintaxei limbii române actuale. Prin neutilizarea prepoziției „de” sunt create complicații privind procesul dialectic al dinamicii generale a limbii române și al evoluției sistemului ei sintactic. Normele sintactice literare trebuie să intre nemijlocit într-o corelație corectă doar cu formele lor sinonimice, și nicidecum cu unele variante străine, care pot fi incompatibile și nemotivate nu numai din punct de vedere semantic, dar și logic. Dacă facem abstracție de prepoziția „de” în unele îmbinări de cuvinte, provocăm, într-un fel, o îmbătrânire artificială a acestei părți de vorbire, orientând greșit limba română spre sintetism.

Referitor la necesitatea întrebuințării prepoziției „de”, regretatul profesor moscovit Ruben Budagov susținea că, „deși în limbile analitice prepoziția «de» nu dispune de sens lexical, totuși ele sunt unități foarte semnificative, de vreme ce în propoziții și în îmbinări de cuvinte îndeplinesc variate funcții sintactice. De aceea, lipsa sensului lexical al acestei părți de vorbire este, la nivel sintactic, completată prin sensuri comunicativ-informative, ceea ce marchează o strânsă corelație între lexic și sintaxă; această corelație însă trebuie percepută corect: lexicul nu trebuie să fie suprapus cu sintaxa, deoarece ar minimaliza noțiunea de sintaxă și ar lipsi-o de categoriile ei conținutale, foarte importante” [9].

În concluzie, susținem că normele literare sintactice ale limbii române actuale necesită să aibă la bază motivații din punct de vedere logic și semantic, motivații care să provină din spiritul imanent al limbii noastre, spirit care să alcătuiască expresia evoluției și dezvoltării sistemului gramatical românesc.

Or, motivațiile normelor literare la nivel sintactic sunt, de fapt, depozitate în psihicul lingvistic al fiecărui vorbitor. De atâta și formulările corecte și cele mai creative constituie în permanență un indiciu al măiestriei lingvistice a fiecărui vorbitor, un marcher al individualității lingvistice la nivel sintactic.

Referințe bibliografice

1. Zolotova G. A., *O haractere normî v sintaksise// Sintaksis i norma*, Moscova: Izdatelistvo Nauca, 1974, p. 147.
2. Zolotova G. A., *Ibidem*, p. 148.
3. Zolotova G. A., *Ibidem*, p. 150.
4. Jozeph Vendryes, *Iazâk*, Moscova: Izdatelistvo „Nauka”, 1967, p. 146-148.
5. Anatol Ciobanu, *Sintaxa și semantica*, Chișinău: Știința, 1987, p. 50-51.
6. *Limba moldovenească (română) literară contemporană*, Autori: Matcaș N., Târița Z., Iavorschi N., Chișinău: Lumina, 1987, p. 277-280.
7. *Gramatică uzuală a limbii române*, Redactori responsabili: Mioara Avram și Silviu Berejan, Chișinău: Litera Educațional, 2001, p. 246-248.
8. Budagov R. A., *Shodstva i neshodstva mejdu rodstvennâmi iazâcami*, Moscova: Nauca, 1985, p. 33.
9. Budagov R. A., *Ibidem*, p. 33.